

WAAR BLIJVEN DE HAZEN?

In een tijdsbestek van slechts 40 dagen beslist het lot van jonge hazen over dat van een gehele populatie. Grondige en langjarige studies hebben nu definitief opgehelderd waarom de stand in Midden-Europa, met name in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland schijnbaar onophoudelijk achteruitgaat.

BRON: SCHLÜSSEL KINDERSTUBE, KACHWÜTCHS UND VERLUSTE BEI FELDHASEN,
DOOR DR. CHRISTINE MILLER, UIT WILD UND HUND NR. 10/2021
VERTALING EN BEWERKING: KOOS BOER

Eerste 40 levensdagen ZIJN BESLISSEND

FOTO ISTOCK

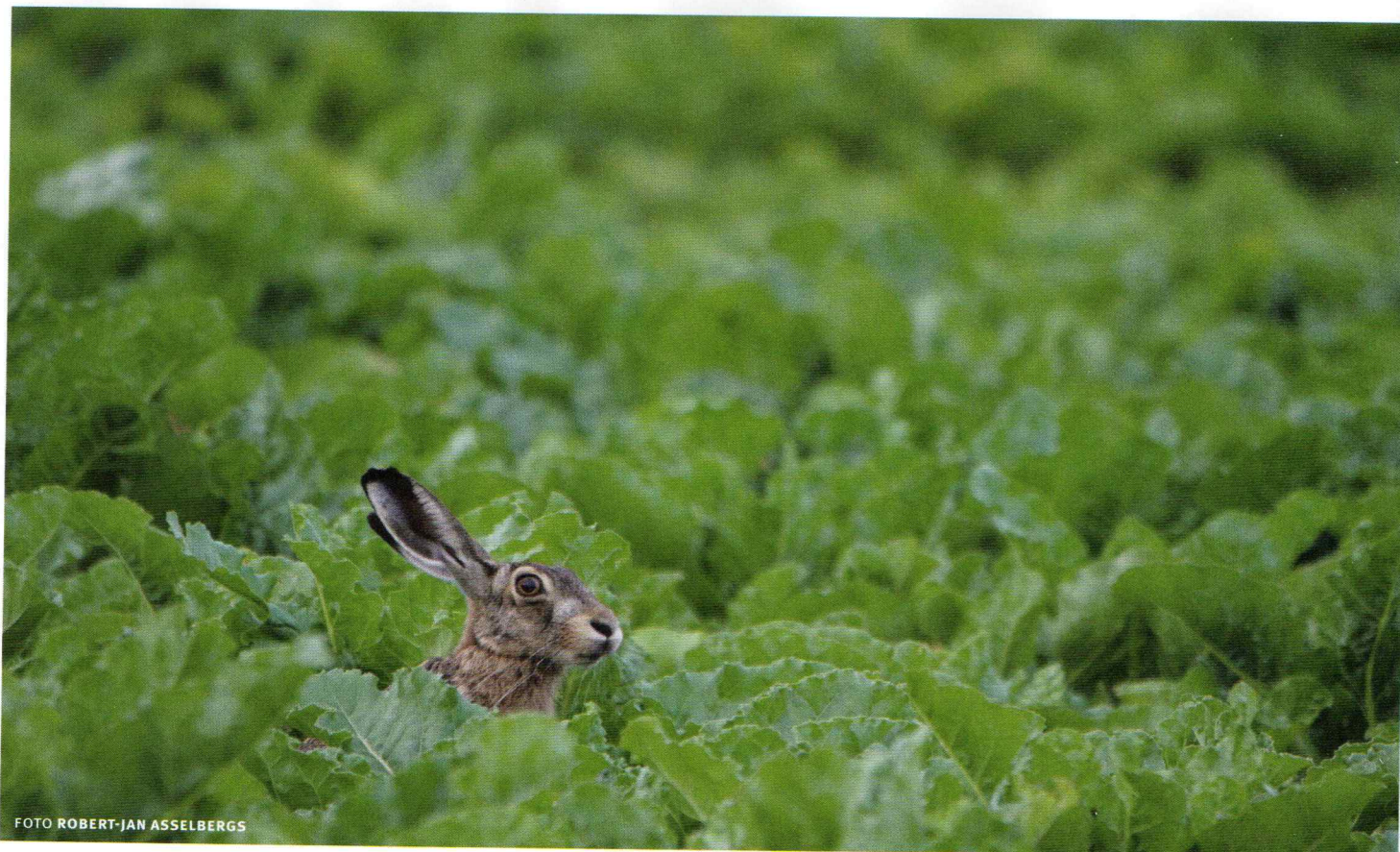

FOTO ROBERT-JAN ASSELBERGS

Uit onderzoek in akkerbouwgebieden blijkt dat te weinig vroeg in het seizoen geboren hazen overleven

Met de ingebruikname van kunstmest begon vanaf 1908 de snelle verandering van de landbouw. Sedertdien konden zonder onderbreking of tussengewas zomer- of wintergranen in snelle afwisseling verbouwd worden. Braakland nam af en de percelen werden steeds groter. Door het recht trekken van beken en het ontwateren van natte terreingedeelten verdwenen steeds meer randstructuren uit het landschap. Deze ingrijpende veranderingen in het leefgebied van het haas hebben hem intussen bijna dakloos gemaakt. Een complex van factoren, zoals verlies van leefomgeving, voedsel, ziekten, predatie, stress en verstoring, is voor de vermindering van de stand verantwoordelijk. Uit onderzoek is nu gebleken dat de eerste 40 levensdagen van een haas over het wel en wee van de gehele populatie beslissen. De sterfte onder jonge hazen vormt de sleutel tot de ontwikkeling van de hele stand.

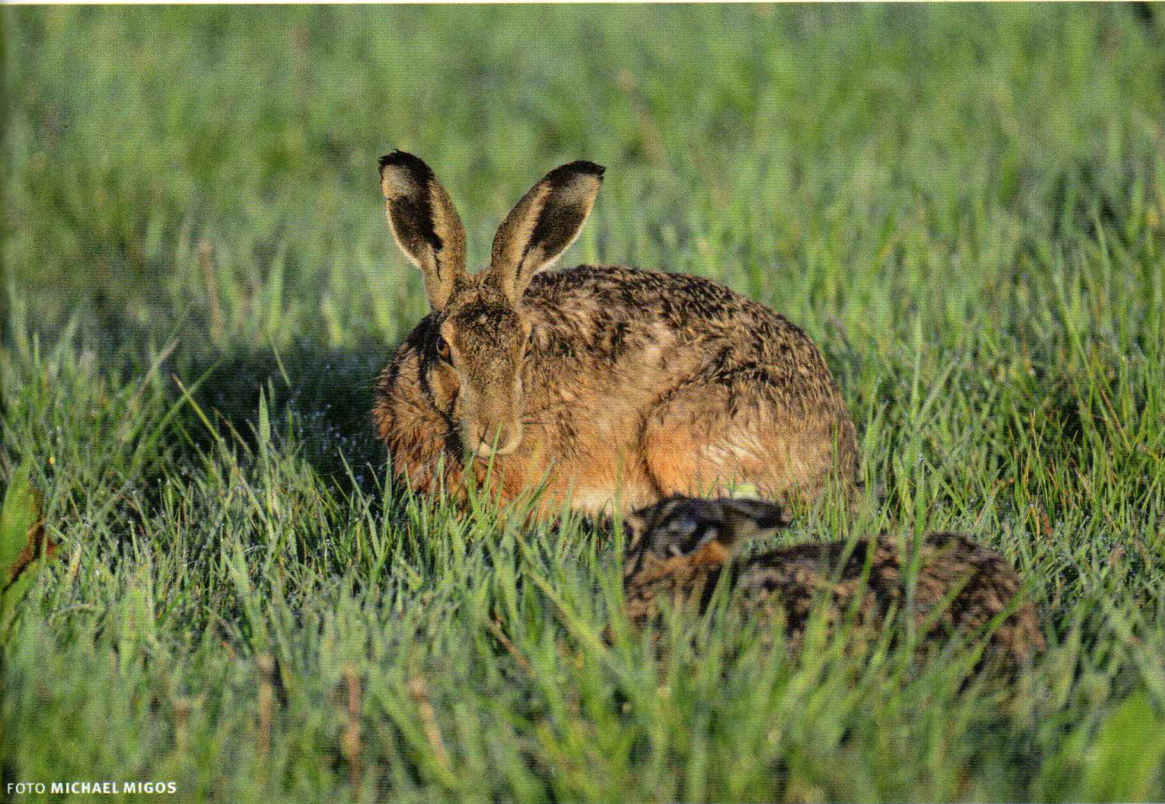
REPRODUCTIE

Hazen zijn vanwege hun voortplantingscapaciteit befaamd. Van januari tot oktober worden door een moerhaas in drie tot vier worpen gemiddeld 9 tot 13 jongen geworpen en gezoogd. Deze aantallen zijn in vergelijking met vroeger niet veranderd, zo blijkt uit onderzoek waarbij de huidige reproductie (door littekens te tellen die de embryo's achterlaten in de baarmoeder) is vergeleken met vroegere studies naar de reproductiecapaciteit. Aan de moerhazen ligt het dus niet. Die produceren nog steeds wat biologisch maar enigszins mogelijk is, want de sterfte onder de jonge haasjes is van nature hoog.

CONTACTVERBOD

De strategie van hazen om voldoende nakomelingen door de eerste levensweken te helpen is enerzijds turbomelk, die het voor de jongen mogelijk maakt om met slechts één drinkbeurt per dag snel te groeien. Anderzijds brengt het absolute contactverbod tussen jongen uit dezelfde worp en de moerhaas, dat maar een keer per dag verbroken wordt, de kans op predatie tot een minimum terug. Een

jong, onbeweeglijk weggedoken haasje in de dekking wordt door vos of kraai slechts bij toeval gevonden. Het lichaamsgewicht van de moerhaas vóór het werpen helpt de jonge hazen eveneens. Zwaardere moerhazen zetten ook zwaardere jongen. Maar al na korte tijd nemen de jonge hazen uit zichzelf, in aanvulling op de moedermelk, groenvoer op. Verschillen in conditie tussen de moerhazen, mede bepalend voor het geboortegewicht, worden hierdoor opgeheven. De meeste jonge hazen worden tussen maart en augustus geboren. Nagenoeg alle volwassen moerhazen (94%) planten zich voort. Hier komt echter al snel het verschil tussen goede en minder goede hazengebieden aan het licht. De grootste regionale verschillen ziet men bij het vergelijken van jonge moerhazen, die gedurende de herfst geschoten zijn en littekens in de baarmoederwand bezitten. Bij een onderzoek in Neder-Oostenrijk kon bij slechts twee procent van de jonge moerhazen op het tableau, die geboren waren tussen januari en maart, aangetoond worden dat ze in datzelfde jaar jongen hadden geworpen. De conclusie is duidelijk: van de

Eenmaal per dag zoekt de moederhaas op de werfplek haar jongen op om ze te zogen. Tussen januari en oktober brengt ze 9 tot 13 jongen ter wereld

FOTO MICHAEL MIGOS

FOTO MICHAEL MIGOS

De eerste 40 levensdagen van een haas zijn beslissend voor het wel en wee van de gehele populatie

Deze jonge haas is de kritieke 40-dagengrens gepasseerd: zijn levenskansen zijn aanzienlijk gestegen

vroege hazen overleven er eenvoudigweg te weinig. Neemt hun aantal toe, dan heeft dit een directe uitwerking op de toename van de populatie. Meerdere jonge hazen overleven in dat geval en de bestandsdichtheid neemt toe.

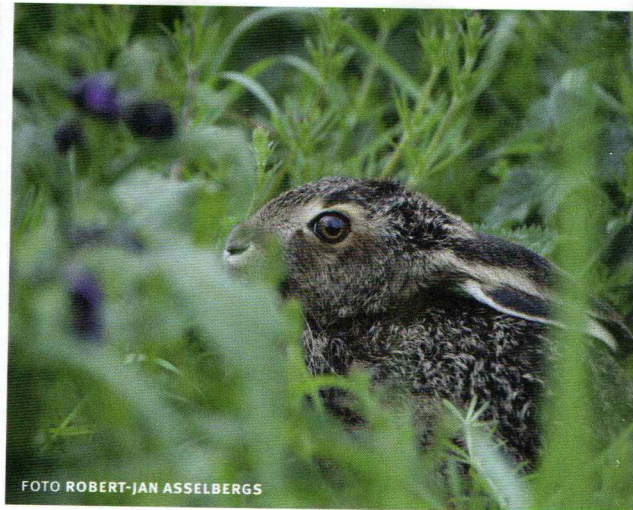
AFWISSELING

Hazen zijn honkvast. Ze wisselen tussen dagverblijven met dekking en percelen met voldoende laveni, die 's nachts opgezocht worden. Volwassen hazen stemmen hun perioden waarin ze actief zijn af op de fluctuerende daglengte, al naar gelang de temperatuur, neerslag en landschapstype. Zo is grasland vooral in het voorjaar en in de zomer aantrekkelijk. Gedurende de winter

bieden akkers altijd nog wel voedsel. Het leefgebied wordt bij voorkeur zo gekozen dat vanuit het dagverblijf toegang tot verschillende percelen mogelijk is. Des te kleiner en afwisselender deze percelen zijn, des te minder moeite en gevaar het zoeken naar voedsel oplevert.

Als plek om te werpen kiest de moederhaas een schuilplaats met goede dekking. Na uiterlijk drie dagen gaan de jongen uit elkaar. Ieder zoekt nu zijn eigen dagverblijf. Daar verblijft het jonge haasje gedurende de dag en oefent zich in overlevingstechnieken: camouflage, onbeweeglijkheid en het vinden van de perfecte dekking. Niet eerder dan na zonsopgang komen de borelingen op de geboor-

teplek bijeen. Ze wachten op de moederhaas, die hen daar ongeveer drie minuten zoogt. Daarna gaat de familie weer uit elkaar en elk haasje blijft in zijn dagverblijf tot de volgende avondschemering. Wordt het gezin op dat tijdstip verstoord door landbouwwerkzaamheden of recreanten, dan kan het gebeuren dat de jongen het nog een dag in hun schuilplaats uit moeten houden voordat ze weer gezoogd kunnen worden. Dit tijdschema wordt tot ongeveer de vijfde levensweek aangehouden. Dan zijn de haasjes niet langer van de moedermelk afhankelijk en kunnen ze zelfstandig op zoek gaan naar voedsel.

Akkerranden, mits voldoende breed, dragen bij aan een goede hazenbiotoop

Onderzoek bracht aan het licht dat het voortplantingssucces van hazen onverminderd groot is

STERFTE

Ulrich Voigt, onderzoeker aan het Institut für Terrestrische und Aquatische Wildtierforschung in Hannover (zie interview op pagina 14) volgt al meer dan 15 jaar de levensloop van honderden jonge hazen in Nedersaksen die kort na hun geboorte van een zender werden voorzien.

Zou geen enkele jonge haas sterven, dan zou een hazenstand in een jaar kunnen verzesvoudigen. Voortplantingspercentages tot 600% zijn in theorie mogelijk maar in de praktijk geen realistisch scenario. Van de overjarige hazen sterft jaarlijks ongeveer 41 tot 49%, ook zonder bejaging. Worden hazen bejaagd, dan ligt de sterfte onder de volwassen dieren tussen de 48 en 65%. Dat zou met het oog op de mogelijke aanwas nergens tot een reductie of bedreiging van de stand leiden. Beslissend is hoeveel jonge hazen hun eerste verjaardag beleven. Ulrich Voigt verzamelde data uit verschillende Europese onderzoeken. Daaruit bleek dat de sterftcijfers van hazen in het eerste levensjaar per land aanzienlijk uiteenliepen: van 35 tot wel 95%.

KINDERKAMER

De kwaliteit van de kinderkamer is doorslaggevend of jonge hazen een kans hebben om in

De kwaliteit van de kinderkamer is doorslaggevend of jonge hazen een kans hebben om te overleven

voldoende aantallen te overleven. Biedt het dagverblijf beschutting tegen predatoren, weersinvloeden en landbouwwerkzaamheden, dan zien de kansen voor de nakomelingen er goed uit. Zijn daarbij bovendien de zoogplaats in de avond-schemering en later de laveiplekken snel en veilig te bereiken, dan komen de jongen vlug door de eerste gevaarlijke levensweken. In Ulrich Voigts onderzoeksgebied (akkerbouwgebied in Nedersaksen) overleefde slechts een derde van de gemerkte jonge hazen de eerste 40 dagen. Dit getal is typerend voor vele andere streken met akkerbouw. Het lot van de bestudeerde Nedersaksische haasjes toont ook aan waar de kritieke tijdstippen lagen. Uiterlijk op de derde levensdag gaat de worp uit elkaar. Als een van de jongen dan in de nabije omgeving geen dekking vindt, is hij gedwongen om onbeschermd op het open veld te liggen. Deze haasjes vallen praktisch

allemaal ten prooi aan predatoren. Bovendien zijn ze volledig aan de elementen (kou en neerslag) blootgesteld. De eerste week van hun bestaan overleefde van deze bestudeerde groep slechts een derde. Zijn ze eenmaal twee weken oud, dan beginnen ze langzaam hun voedingspatroon te veranderen. Daartoe moeten ze hun spijsverteringsstelsel aanpassen en verandert hun gedrag in toenemende mate. Daarbij krijgen veel jonge hazen last van spijsverteringsproblemen en maken de kleine zoektochten naar voedsel ze kwetsbaar voor predatoren. De helft van alle vastgestelde verliezen lag daardoor in de eerste twee levensweken. Na elke verdere levensweek nam het sterftcijfer af en op de leeftijd van twee maanden stegen de overlevingskansen aanmerkelijk, als er tenminste nog jonge hazen aanwezig waren. Want van de eerste worpen blijft in veel gebieden niets over.

AGRARISCHE ACTIVITEITEN

Het gros van de jonge hazen bevindt zich in landbouwgebieden die meerdere malen per jaar bewerkt worden. De verliezen door bodembewerking op akkerbouwpercelen kunnen al naar gelang het gewas aanmerkelijk zijn. In Duitsland, Polen en Frankrijk viel op de graanvelden tot 15,5% van de jaarlijkse

FOTO NATASJA JUIST

FOTO ROBERT-JAN ASSELBERGS

De menukaart van de vos kan tot 46% uit hazen bestaan

Een goede hazenstand in de zomer betekent nog niet dat ze ook in de herfst talrijk zijn

Deze jonge hazen zijn van de dood door de maaibalk gered. Gemiddeld overleven minder dan de helft van de jonge hazen de verschillende maaibeurten

aanwas ten offer aan de landbouwmachines. Bij de verbouw van wintergranen in de onderzochte gebieden bleven de verliezen daarentegen onder de tien procent. Worden zomergewassen (suikerbieten, mais of zomergranen) verbouwd, dan wordt de grond in het voorjaar intensief bewerkt. Als de jonge hazen zich in veilige randstructuren bevinden, treden er eveneens geringe verliezen op. Worden deze randstroken bereden en wordt er in de schemering en 's nachts gewerkt - als de haasjes op weg naar de zoogplaats zijn -, dan betekent dit een adering voor de stand. Op graslanden bestemd voor kuilvoer, die vijf à zes keer per jaar gemaaid worden, is de uitval het grootst. Gemiddeld overleven minder dan de helft van de jonge hazen deze maaibeurten.

PREDATIE

De meeste jonge hazen sterven door predatie. Ze staan op het menu van veel soorten, van ooievaar en reiger, kraaiachtigen, dag- en nachtroofvogels tot huiskat en vos. De menukaart van Reineke kan tot 46% uit jonge hazen bestaan. Ongeveer 15% van de verliezen onder jonge hazen komt op het conto van roofvogels. Desondanks is de uitval door vos, kraai en reiger slechts een symptoom van de hazensterfte en niet de oorzaak. Er bestaat een

drempelwaarde voor een stand, waarboven een predator de populatie niet kan reguleren of decimeren. Strenge winters, nat en koud weer tijdens de eerste levensweken, gecombineerd met weinig dekking en voedsel kunnen ervoor zorgen dat een populatie onder een kritische drempel belandt. Is het aantal hazen dusdanig teruggebracht, dan verhindert predatie dat de populatie zich in warme, droge jaren weer kan herstellen. De belangrijkste predator is ongetwijfeld de vos. Omdat hij op een breed 'hazenloos' voedselspectrum kan teruggrijpen, beïnvloedt de hazendichtheid de vossenstand op geen enkele manier. Wel kan de vos van zijn kant de aanwas van jonge hazen in een bepaald jaar voor 75 tot 100% reduceren. Hebben jonge hazen in hun dagverblijf weinig dekking of moeten ze 's nachts grote afstanden afleggen, dan worden ze des te meer buitgemaakt.

DIVERSITEIT

Maar het haas kan geholpen worden en dat is eigenlijk niets nieuws. De kwaliteit van de leefomgeving vormt de sleutel tot een goede stand. Het toverwoord voor een voor hazen geschikte leefomgeving heet diversiteit: landbouwpercelen die gekenmerkt worden door afwisseling met hier en daar braakland

(minstens 12%). Ook akkerranden, fauna-akkers, niet-gemaaide slootkanten, heggen en houtwallen dragen bij aan een geschikte hazenbiotoop. In feite is dit wat men in toenemende mate met agrarisch natuurbeheer probeert te bereiken. Hierbij dient men ervoor te waken dat dit niet op een te kleine schaal gebeurt, want spaarzame, geringe verbeteringen aan de leefomgeving kunnen als een ecologische val werken. Wat het haas beschutting en toevlucht biedt, trekt dwangmatig ook predatoren aan. Als een vos op muizenjacht langs een te smalle bloemrijke akkerrand trekt, struikelt hij bijna over de jonge hazen die daar beschutting hebben gezocht. Meerdere kleinwildprojecten hebben aangetoond, dat deze randen minstens tien tot twaalf meter breed moeten zijn om veiligheid te bieden aan de jonge langoren. Ten slotte moet voorkomen worden dat deze randen gedurende de voortplantingstijd van de hazen gemaaid of bereden worden en dat verstoring door joggers, wandelaars (zeker met honden) in de schemeruren tijdens de zoogtijd wordt vermeden. Als aan deze voorwaarden wordt voldaan kunnen de meeste jonge hazen de 40-dagengrens passeren. •